TIL VA SHAXSIY IDENTIKLIK O‘RTASIDAGI MUNOSABAT: INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI MISOLIDA QIYOSIY YONDASHUV

Urinova Sevara Botir qizi

SamDChTI filologiya yo‘nalishi 3-bosqich, 2403-guruh talabasi

Elektron pochta: sevaraurinova.06@gmail.com Tel.: +998990265106sevaraurinova.06@gmail.com

Annotatsiya:

Til axborot almashish vositasigina emas. Shuningdek, u insonlar o‘z qadriyatlarini namoyon etishi, munosabatlar o‘rnatishi, muayyan guruhga mansublik hissini ifodalashi va uni boshqalarga yetkazishi uchun ham vosita hisoblanadi. Sotsiolingvistika va amaliy tilshunoslik sohalarida til va identiklik o‘rtasidagi bog‘liqlik keng o‘rganilganiga qaramay, turli vaziyatlarda kundalik til va madaniyat doirasida shaxsning kommunikativ tanlovlari nuqtayi nazaridan identiklik qanday muhokama qilinishini o‘rganish zarur. Maqolada ingliz va o‘zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish orqali til va shaxs identikligi o‘rtasidagi munosabat ko‘rib chiqiladi. Unda murojaat shakllari, xushmuomalalik, o‘zini ifodalash va turli tinglovchilarga moslashish masalalari, identiklik hamda tildan foydalanish va o‘zaro muloqotga sotsiomadaniy yondashuvlar asosida o‘rganiladi. Maqolada ingliz va o‘zbek tillarida so‘zlashuvchilar o‘zgarmas madaniy identiklik vakillari sifatida qaralmaydi; aksincha, vaziyat, shaxsiy tajriba, ijtimoiy munosabatlar va kommunikativ maqsadning ta’siri hisobga olinadi. Asosiy konseptual xususiyat — identiklikni turli kommunikativ vaziyatlar doirasida tushunishdir; bu yondashuv tilni so‘zlovchining o‘zini qanday namoyon etishni ko‘zlashi, suhbatdoshlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar va tinglovchining talqini bilan bog‘laydi. Muhokama asosida identiklik har doim ham tilga asoslanmasligi, til esa identiklikdan mustaqil emasligi ta’kidlanadi. Aksincha, til identiklikni ifodalash, muhokama qilish va hatto o‘zgartirish mumkin bo‘lgan vositalar majmuasi sifatida xizmat qiladi.

Kirish so'zlar: til va identiklik, shaxsiy identiklik, ingliz tili, o'zbek tili, sotsiolingvistika, murojaat shakllari, xushmuomalalik, o'zini namoyon etish, kommunikativ vaziyat.

Kirish

Ba'zilar tilni fikrlar, his-tuyg'ular va axborotni yetkazish uchun ishlatiladigan tizim sifatida ta'riflaydi. Biroq kundalik nutqda uning murakkabroq vazifasi namoyon bo'ladi. Insonlar boshqalarga shunchaki biror narsa aytibgina qolmay, ularda taassurot ham qoldiradi. So'zlardan foydalanish usuli, ovoz ohangi, murojaat shakli hamda fikrga qo'shilish yoki qo'shilmaslik darajasi ularning shaxsiyati, ijtimoiy mavqei va so'zlovchi bilan munosabati qanday qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin.

Oddiy bir vaziyatni olaylik. Ikki kishi do'stining fikriga qo'shilmaydi. Biri: "Menimcha, bu to'g'ri emas", desa, ikkinchisi: "Fikringizni tushunaman, lekin balki bunga boshqa tomondan qarashimiz kerakdir", deydi. Ikkalasi ham fikrga qo'shilmaydi, ammo buni turlicha ifodalaydi. Birinchi gap to'g'ridan-to'g'ri aytilgan, ikkinchisida esa avval boshqa kishining nuqtayi nazari e'tirof etilib, so'ng muqobil fikr bildiriladi. Bunday vaziyatlarda qilingan tanlovlar bir so'zlovchining hurmatli, boshqasining hurmatsiz yoki biriga ko'proq, boshqasiga esa kamroq e'tiborli munosabat bildirilayotganini anglatishi shart emas. Aksincha, ular til ma'no va shaxslararo muloqotni boshqarish uchun qanday ishlatilishini ko'rsatadi.

Sotsiolingvistika va madaniyatshunoslik sohalaridagi tadqiqotchilar til va identiklik o'rtasidagi munosabat haqida fikr yuritganlar. Masalan, Hall (1996) identiklikni o'zgarmas shaxsiy xususiyat emas, balki dinamik va ko'p qirrali hodisa sifatida ko'radi. Xuddi shuningdek, Bucholtz va Hall (2005) identiklik til amaliyotlari va boshqa ijtimoiy amaliyotlar orqali ham "ko'rinadigan" bo'lishini ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan, identiklikni muloqot boshlanishidan oldin

so‘zlovchilarda mavjud bo‘lgan narsa sifatida ko‘rmaslik kerak. U, shuningdek, o‘zaro muloqot jarayonida ifodalanadigan va muhokama qilinadigan hodisadir.

Ikki til holatida bu bog‘liqlik ayniqsa qiziqarli tus oladi. Har ikki tilda odamlarga murojaat qilish, hurmatni ifodalash, o‘z fikrini yetkazish va munosabatlarni tasvirlash uchun turli til vositalari qo‘llanadi. Ingliz tilida “you” olmoshi birlik va ko‘plik uchun ishlatiladi; o‘zbek tilida esa “sen” va “siz” olmoshlari mos ravishda birlik va ko‘plikda qo‘llanadi, “siz” shakli esa ba’zan hurmat yoki rasmiy murojaatni ifodalash uchun ishlatiladi. Bu farqlar grammatik tanlovlar va ijtimoiy kutilmalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni o‘rganish uchun qimmatli boshlang‘ich nuqta bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq til farqlarini shaxsiyatdagi bevosita farqlarning dalili sifatida qabul qilmaslik kerak. “Siz” shaklidan foydalanish insonning ko‘proq hurmat ko‘rsatishini anglatmaydi; ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bayonotlarning tez-tez ishlatilishi ham so‘zlovchining individualistik ekanini bildirmaydi. Til tanlovining talqini vaziyat, muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabat, ularning niyati va o‘zaro kutilmalariga bog‘liq.

Ushbu maqolada til va identiklik masalasini muhokama qilish uchun kontekstga asoslangan shu yondashuv qo‘llanadi. Unda til insonning kelib chiqishi va tajribasini aks ettirishi, shuningdek, ayni bir inson turli vaziyatlarda o‘zini turlicha ifodalashi mumkinligi hisobga olinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillarini konseptual qiyoslash orqali til va shaxsiy identiklik o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishdir. Maqolada uchta tadqiqot savoliga javob izlanadi:

- Kundalik tildan foydalanish shaxsiy identiklikni qanday shakllantiradi va unga qanday vositachilik qiladi?

- Tanlangan inglizcha va o‘zbekcha matnlardagi muhim til xususiyatlari til, ijtimoiy munosabatlar va o‘zini namoyon etish o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishga qanday yordam berishi mumkin?
- Shaxslarni o‘zgarmas madaniy yoki til toifalariga kiritib qo‘ymasdan, identiklikka qiyosiy yondashuvni qanday tushunish mumkin?

Maqolada shaxsiy tajriba, til vositalari, ijtimoiy kontekst va tinglovchi talqini o‘rtasidagi munosabat shaxsiy identiklikni tushunish usuli sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin bo‘lgan dinamik jarayon sifatida taklif etiladi. Bu ingliz va o‘zbek tillaridagi muloqotni kelgusida empirik o‘rganish uchun boshlang‘ich nuqta bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Metodlar

2.1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot sifat, konseptual va qiyosiy yondashuvdan foydalanadi. U identiklik, sotsiolingvistik o‘zaro ta’sir va til o‘rganishga oid tanlangan nazariy adabiyotlarga, jumladan Hall (1996), Bucholtz va Hall (2005), Norton (2013), Pavlenko va Blackledge (2004) ishlariga asoslanadi.

Maqsad ingliz va o‘zbekistonlik so‘zlovchilar o‘rtasidagi statistik farqlarni aniqlash emas. Biroq maqolada tilning identiklikni ifodalash va muhokama qilish imkoniyatlarini talqin etishga yordam beradigan tahliliy vositalar taqdim etiladi. Konseptual yondashuv mos keladi, chunki asosiy maqsad identiklik haqidagi mavjud qarashlarni kelgusidagi tadqiqotlarga yo‘nalish beradigan bir qator qiyosiy savollar bilan bog‘lashdir.

2.2. Tahlil yo‘nalishlari

Qiyosiy tahlil kundalik muloqotning to‘rtta yo‘nalishiga qaratiladi:

1. Murojaat shakllari: so‘zlovchilar boshqa insonlarga nisbatan o‘z o‘rnini til orqali qanday belgilashi.
2. Xushmuomalalik va shaxslararo masofa: so‘zlovchilar hurmat, yaqinlik va ijtimoiy masalalarni qanday ifodalashi.
3. O‘zini ifodalash: fikrlar, his-tuyg‘ular, yoqtirish/yoqtirmaslik va shaxsiy nuqtayi nazarlarni ifodalash.
4. Kontekstga moslashish: shaxsning tilni tinglovchi va kommunikativ maqsadga moslashtirishi.

Bu yo‘nalishlar kuzatish mumkin bo‘lgan til xususiyatlarini ijtimoiy muloqot bilan bog‘lagani uchun tanlandi. Shuningdek, ular barcha foydalanuvchilarning madaniy kutilmalari bir xil, degan taxminsiz ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslash imkonini beradi.

2.3. Tahlil jarayoni

Tahlil uch bosqichga bo‘linadi. Birinchidan, identiklikni ijtimoiy tarzda ifodalanadigan va o‘zgarishi mumkin bo‘lgan hodisa sifatida tushunish uchun tegishli nazariy qarashlarga murojaat qilinadi. Ikkinchidan, kommunikativ tanlovlar o‘zini namoyon etish va shaxslararo munosabatlarga qanday ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rish uchun ingliz va o‘zbek tillaridan kommunikativ misollar tahlil qilinadi va tanlanadi. Uchinchidan, kuzatishlar til tanlovlari, kommunikativ vaziyatlar, shaxsiy niyatlar va tinglovchi talqinini bog‘laydigan taklif etilgan modelga birlashtiriladi.

Ushbu maqoladagi inglizcha va o‘zbekcha misollar tahlilni osonlashtirish maqsadida tuzilgan tushuntiruvchi namunalardir. Ular yozib olingan suhbatlardan yoki ishtirokchilar bilan o‘tkazilgan tadqiqotdan iqtibos qilib olinmagan. Shu sababli muhokama har ikki til jamoasida biror qonuniyat aniqlanganini ko‘rsatishni emas, balki talqin yoki kelgusidagi tadqiqot yo‘nalishini taklif qilishni maqsad qiladi.

2.4. Tadqiqot doirasi va cheklovlari

Maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi muloqotning ayrim jihatlariga bag‘ishlangan. U har ikki tilning barcha hududiy, avlodlararo yoki ijtimoiy farqlarini tushuntirishni ko‘zlamaydi. Shuningdek, til identiklikni belgilovchi yagona omil, degan fikrni ham ilgari surmaydi. Identiklikning shakllanishiga oilaviy tajriba, ta’lim, ijtimoiy aloqalar, shaxsiy qarorlar va muloqot konteksti kabi bir qancha omillar ta’sir qiladi.

Bu cheklovlar muhim, chunki milliy xarakter haqidagi umumlashtirishlar insonlar o‘rtasidagi farqlarni yashirishi mumkin. Shu bois tahlilda til shakllari shaxsiyatning bevosita belgisi sifatida emas, balki identiklikni ifodalash vositalari sifatida ko‘rib chiqiladi.

3. Natijalar va muhokama

3.1. Til shaxsiy identiklikni ifodalash vositasi sifatida

Asosiy kuzatishlardan biri shuki, muloqot davomida til tanlovlari identiklikning ayrim jihatlarini ko‘rinadigan qilishi mumkin. So‘zlovchining gap tuzish va fikr bildirish usuli — o‘ziga ishongan, ikkilanuvchan, samimiy, rasmiy, hazilkash, vazmin yoki hissiyotini ko‘rsatmaydigan tarzda gapirishi — uni shu xususiyatlarga ega inson sifatida ko‘rsatishi mumkin. Bunday taassurotlar til shakli va kommunikativ kontekstning o‘zaro ta’siridan kelib chiqadi.

Masalan, sinfdagi muhokama paytida talaba: “Menimcha, bu izoh to‘liq emas”, deyishi mumkin. Xuddi shu inson yaqin do‘stiga: “Balki, gap faqat shunda emasdir”, deb aytishi mumkin. Har ikki gap ikkilanishni bildiradi, ammo turli usullarda. Birinchi gap rasmiy suhbatda ishlatilishi mumkin, ikkinchisi esa norasmiy munosabatda tabiiyroq bo‘lishi mumkin.

Bu ikki xil shaxsiyat mavjudligini anglatmaydi. Aksincha, talaba turli kutilmalarga moslashish uchun turli til vositalaridan foydalanadi. Muloqot uslubi o‘zgarganiga qaramay, insonning identikligi uning qadriyatlari va tajribasi bilan bog‘liq bo‘lib qolishi mumkin.

Bu borada Bucholtz va Hall (2005) identiklikning ijtimoiy shakllanishiga e’tibor qaratib, foydali nazariy nuqtayi nazarni taklif qiladi. Ularning yondashuvi nutqni avvaldan mavjud identiklikning oddiy ifodasi sifatida ko‘rishdan qochadi. Aksincha, til amaliyotlari orqali insonning boshqalar tomonidan qanday o‘ringa qo‘yilishi va uning o‘zini qanday namoyon etishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rish mumkin.

Bu muhim farqdir. So‘zlovchi o‘zini ishonchli ko‘rsatmoqchi bo‘lishi mumkin, biroq tinglovchi uni tajovuzkor deb qabul qilishi mumkin. Boshqa so‘zlovchining niyati muloyim bo‘lish bo‘lishi mumkin, ammo uning ohangi haddan tashqari rasmiy va masofali tuyuladi. Shunday qilib, muloqotdagi identiklik to‘liq ma’noda faqat insonning o‘ziga bog‘liq emas. U niyat, ifoda va talqin o‘rtasidagi munosabat asosida shakllanadi.

Ingliz–o‘zbek tadqiqotlari uchun bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, tahlilchilar nafaqat so‘zlovchilar ishlatadigan shakllarni, balki bu shakllar so‘zlovchilar uchun qanday ma’noga ega ekanini ham hisobga olishlari kerak. Hech bir til ifodasini u qo‘llangan vaziyatni hisobga olmasdan to‘liq tushunib bo‘lmaydi.

3.2. Murojaat shakllari va munosabatlarning ifodalanishi

Til tanlovi va ijtimoiy munosabatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik murojaat shakllarida yaqqol ko‘rinadi. Ingliz tilidagi “you” olmoshi tanish va rasmiy vaziyatlarda ishlatiladi, biroq unvonlar, ismlar, modal fe’llar, ohang va boshqa vositalar rasmiy vaziyatni ko‘rsatishi mumkin. O‘zbek tilida munosabatning xususiyati aniqroq ko‘rinishi mumkin, chunki “sen” va “siz” o‘rtasida farq bor.

Quyidagi misollar to‘liq ro‘yxat sifatida emas, balki tushuntirish uchun keltirilgan:

Inglizcha: “Will you help me?”

O‘zbekcha: “Menga yordam berishim mumkinmi?”

Norasmiy muhitda o‘zbekcha: “Menga yordam bera olasanmi?”

Inglizcha gap turli munosabatlarda ishlatilishi mumkin. Uning rasmiylik darajasi kontekstga va gapning o‘zida ochiq ko‘rsatilmagan jihatlarga qarab o‘zgaradi. O‘zbek tilidagi “olasizmi” va “olasanmi” shakllari munosabat yoki yaqinlik darajasiga doir grammatik ishorani aniqroq berishi mumkin.

Biroq bu farqni soddalashtirib yubormaslik kerak. “Siz” shaklidan foydalanadigan o‘zbek tilida so‘zlashuvchilarning hammasi ham rasmiy gapirmaydi; xuddi shuningdek, “sen” shakli ham har doim yaqin munosabatni anglatmaydi. Tanlov yosh, oilaviy odatlar, hudud, muassasa kutilmalari va shaxsiy afzalliklarga bog‘liq bo‘lishi mumkin. “You” olmoshi ayni farqni ko‘rsatmasa-da, ingliz tilida so‘zlashuvchilar hurmat yoki yaqinlikni ifodalash uchun boshqa vositalardan foydalanadilar.

Umumiy qoida shuki, murojaatning turli grammatik shakllari mavjud bo‘lish bilangina cheklanmaydi. So‘zlovchilar ulardan munosabatni boshlash va/yoki saqlab qolish uchun foydalanishlari mumkin. Ishtirokchilar bu shakllar yordamida hurmat, yaqinlik, masofa, birdamlik yoki o‘zaro munosabatdagi o‘zgarishni ifodalaydilar.

So‘zlovchilar murojaat shaklini o‘zgartiradigan holatlarni o‘rganish kelgusi tadqiqotlar uchun foydali bo‘lishi mumkin. Masalan, so‘zlovchi qachon “siz”dan “sen”ga o‘tadi? Bu o‘zgarish yaqinlikning ortishi, yosh ulg‘aygani sari o‘zgaradigan kutilmalar, suhbatning muayyan maqsadi yoki boshqa inson undan so‘ragan narsa

bilan bog‘liqmi? Ingliz tilida tadqiqotchi unvon va familiyadan ism bilan murojaat qilishga o‘tishni hamda bu o‘zgarishning ma’nosini tahlil qilishi mumkin.

Bu savollar identiklik jarayoniga taalluqlidir. Murojaat shakllari “madaniy identiklik nuqtalari” sifatida emas, balki so‘zlovchilar ijtimoiy munosabatlarni yaratishi, muhokama qilishi yoki qayta belgilashi uchun vosita sifatida ko‘riladi.

3.3. Xushmuomalalik, o‘zini namoyon etish va shaxsiy tanlov

Til va identiklik xushmuomalalik kabi boshqa yo‘llar bilan ham o‘zaro bog‘lanadi. Insonlar iltimos, rad javobi yoki norozilikni ifodalash uchun iboralardan foydalanar ekan, tinglovchi bilan munosabatni ham hisobga oladi. Bunday iboralar so‘zlovchi haqida shakllanadigan taassurotga ta’sir qilishi mumkin.

Quyidagi misollarni ko‘rib chiqaylik:

“Please send it to me today.” — “Iltimos, uni bugun menga yuboring.”

“Could you send me the document today, please?” — “Iltimos, hujjatni bugun menga yubora olasizmi?”

“Would it be possible to send me the document today?” — “Hujjatni bugun menga yuborish imkoni bormi?”

Uchala gap ham iltimosni ifodalaydi, biroq ularning shakli va shaxslararo munosabatni ifodalash darajasi farq qiladi. Muayyan vaziyatlarda birinchi gap samarali, buyruq ohangidagi yoki keskin deb talqin qilinishi mumkin. Ikkinchi gap muloyimroq eshitiladi, uchinchisi esa iltimosni yanada moslashuvchan shaklda ifodalashi mumkin. Biroq bu talqinlar barcha holatlarda bir xil bo‘lishi kafolatlanmaydi.

Ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslashda ham xuddi shunday holat kuzatiladi. O‘zbek tilida so‘zlashuvchilar hurmat shakllari, bilvosita iltimoslar, murojaat

birliklari va e’tibor ifodalaridan foydalanishi mumkin. Ingliz tilida so‘zlashuvchilar modal fe’llar, so‘roq gaplar, fikrni yumshatuvchi so‘zlar yoki boshqa strategiyalardan foydalanishi mumkin. Biroq har ikki tildagi xushmuomalalikni ifodalovchi yagona formula mavjud emas.

Xushmuomalalikning til shakllarini so‘zlovchining xarakteridan farqlash qat’iy tavsiya etiladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri gapiradigan inson albatta e’tiborsiz bo‘lavermaydi; nutqida xushmuomala so‘zlar ko‘p bo‘lgan inson ham har doim ko‘proq hurmat ko‘rsatayotgan bo‘lavermaydi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri uslub shoshilinchlik yoki vaqt yetishmasligi sababli qo‘llanishi mumkin, bilvosita ifoda esa iltimos nozik masalaga taalluqli bo‘lganda ishlatilishi mumkin.

Bu qisqa tahlildan identiklik haqida faqat bitta til xususiyatiga asoslanib xulosa chiqarish to‘g‘ri emas, degan fikr kelib chiqadi. So‘zlovchining uslubi suhbatning umumiy konteksti va so‘zlovchilar o‘rtasidagi munosabatlar dinamikasi asosida talqin qilinishi mumkin.

Ingliz–o‘zbek qiyosiy tadqiqotini olib borishda alohida so‘zlarni emas, balki bir-biriga mos kommunikativ vazifalarni taqqoslash kerak. Yaqin do‘st, universitet o‘qituvchisi, hamkasb yoki notanish kishiga bildirilgan iltimos turli yondashuvlarni talab qilishi mumkin. Tadqiqotchilar uchun savol shundan iborat bo‘ladi: so‘zlovchilar bu farqlarni qanday qabul qiladi va o‘z tanlovlarini qanday asoslaydi?

Buning afzalligi shundaki, u shaxsning mustaqil harakat qilish imkoniyatini hisobga oladi. So‘zlovchilar madaniy qoidalarga shunchaki amal qilmaydi; ular o‘z tajribasi va didiga muvofiq qoidalarni qabul qilishi, moslashtirishi, birlashtirishi yoki ularga qarshi chiqishi mumkin.

3.4. Til, madaniy mansublik va shaxsiy identiklikka e’tibor qaratish

Til insonlarni jamoalar, o‘tmish va tajribalar bilan ham bog‘lashi mumkin. Til uy, bolalik, maktab, do‘stlik, kasbiy intilishlar yoki kengroq ijtimoiy muhit haqidagi

suhbatlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan til madaniy identiklikni ifodalashga, shuningdek, turli madaniyatlararo identikliklarning yuzaga kelishi uchun imkon yaratishga xizmat qilishi mumkin. Bu ma’noda til madaniy identiklikni tasdiqlash va madaniyatlararo identiklik imkoniyatini rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin.

Hall (1996) identiklikni madaniyat, tarix va tasvirlash bilan bog‘liq yanada murakkab hodisa sifatida muhokama qiladi. Nortonning identiklik va til o‘rganish haqidagi tadqiqoti (2013) ham o‘rganuvchilar identikligining vaqt va ijtimoiy kontekst davomida ko‘p qirrali hamda dinamik xususiyatini ta’kidlaydi. Bu qarashlar bir nechta tilda so‘zlashadigan insonlarga ham tegishlidir.

Ingliz tilini o‘rganayotgan o‘zbek tilida so‘zlashuvchi uchun ingliz tili imtihonlar, maktab va universitet yoki ish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Vaqt o‘tishi bilan u do‘stlik, mustaqillik, ta’lim jarayonida ishtirok etish yoki global hamjamiyatning bir qismi bo‘lish bilan ham bog‘lanishi mumkin. Bularning barchasi o‘rganuvchi o‘zbek sifatidagi identikligini yo‘qotadi yoki butunlay boshqa identiklikka o‘tadi, degani emas. Aksincha, boshqa tilni o‘rganish avvaldan mavjud qadriyatlarni ifodalash va qo‘shimcha rollarni o‘rganish uchun yana bir imkoniyat berishi mumkin.

Oilasi bilan o‘zbek tilida, akademik taqdimotda ingliz tilida, ko‘p tilli do‘stlari bilan gaplashganda esa tillar aralashmasidan foydalanadigan faraziy talabani tasavvur qiling. Talabaning til tanlovi har bir vaziyatda ishtirokchilar, kutilmalar va vaziyat maqsadlariga qarab o‘zgarishi mumkin. Talaba bu amaliyotlar o‘z identikligining bir qismi ekanini anglay boshlagan bo‘lishi ham mumkin.

Pavlenko va Blackledge (2004) ko‘p tilli muhitlarda identiklikning muhokama qilinishini ko‘rib chiqadi hamda til mafkuralari va ijtimoiy kontekstlarning ahamiyatini ta’kidlaydi. Ularning nuqtayi nazari foydalidir, chunki ko‘p tilli muloqot “ekologik bo‘shliq”da sodir bo‘lmaydi. Ayrim tillar yoki til variantlari

muayyan muassasalar, ish joylari yoki jamoalarda ko‘proq mavqega ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli so‘zlovchilar tildan shaxsiy usulda, shu bilan birga imkoniyatlar, ijtimoiy bosim yoki qabul qilinish istagi bilan bog‘liq tarzda ham foydalanishi mumkin.

Bu holat ingliz tili xalqaro ta’lim yoki ish bilan bog‘langanida ayniqsa muhimdir. O‘rganuvchi muayyan sababga ko‘ra nufuzliroq deb hisoblangan talaffuz yoki muloqot uslubidan foydalanishi kerak, deb o‘ylashi mumkin. Shu bilan birga, u oila va jamoa bilan bog‘liq til amaliyotlarini saqlab qolishni ham istashi mumkin.

Shunday qilib, til va identiklik o‘rtasidagi munosabatni bir identiklikni saqlab qolish va boshqasini egallash o‘rtasidagi ikki tomonlama qarama-qarshilik sifatida ifodalab bo‘lmaydi. Inson o‘zining birinchi tiliga chuqur bog‘langan holda, boshqa tilda qiziqishlar, rollar va intilishlarni rivojlantirishi mumkin. Ularning identikligi ham davomiy, ham o‘zgaruvchan bo‘lishi mumkin.

3.5. Stereotiplarsiz ingliz–o‘zbek qiyosi

Qiyosiy tadqiqot bir xil kommunikativ vazifalarni bajarishda tillar qanday imkoniyatlarni taqdim etishini tushunishga yordam beradi. Biroq tillar o‘rtasidagi farqlar milliy xarakterga dalil sifatida ishlatilsa, bu haqiqiy qiyosiy tahlildan uzoqlashadi.

Masalan, o‘zbek tilida “sen” va “siz”ning norasmiy va rasmiy qo‘llanishi farqlangani uchun o‘zbek tili ko‘proq hurmat ifodalaydi, ingliz tilida esa har ikki holatda “you” ishlatilgani uchun ingliz tili ko‘proq individualistik, deb aytish vasvasasi paydo bo‘lishi mumkin. Bunday xulosa grammatik farq asosida chiqarish mumkin bo‘lgan xulosadan ortiqcha bo‘ladi.

Shaxs olmoshlari o‘rtasidagi farq mavjud bo‘lganda, shaxslararo munosabatdagi o‘rin til orqali ko‘rinishi mumkin. O‘zbek tilida shaxs olmoshlari farqi shaxslararo munosabatning bir jihatini tilda ochiq ko‘rsatishi mumkin. Bu

barcha o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar barcha ingliz tilida so‘zlashuvchilarga qaraganda hurmatliroq, “jamoaga ko‘proq yo‘naltirilgan” yoki kamroq individualistik degani emas. Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi “you” olmoshi so‘zlovchilarning hurmat, yaqinlik yoki ijtimoiy masofani ifodalash uchun boshqa til vositalaridan foydalanishiga to‘sqinlik qilmaydi.

Mazmunliroq qiyosiy tadqiqotlar so‘zlovchilar aniq maqsadlarga erishish uchun til xususiyatlaridan qanday foydalanishini o‘rganishi mumkin. Masalan, universitetdagi maslahatlashuvda hurmat qanday namoyon bo‘lishi, guruh muhokamasida norozilik qanday bildirilishi yoki kasbiy elektron xatda iltimos qanday ifodalanishi o‘rganilishi mumkin. Har bir holatda til shakli, ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabat, muloqot maqsadi va ishtirokchilar bergan talqinlar hisobga olinishi kerak.

3.6. Kommunikativ vaziyatlarda identiklik: taklif etilayotgan model

Ushbu maqolada yuqoridagi muhokamaga asoslangan holda, turli kommunikativ vaziyatlarda identiklikni o‘rganish modeli taklif etiladi. Bu model to‘liq tasdiqlangan nazariya emas, balki kelgusidagi tadqiqotlar uchun tahliliy vositadir.

U o‘zaro bog‘liq to‘rtta o‘lchamdan iborat.

Birinchisi — til vositalari. Ular lug‘at, murojaat usuli, grammatik shakllar, xushmuomala shakllar, til tanlovi va uslubiy xususiyatlarni qamrab oladi. Bular so‘zlovchilar xabarlarini shakllantirishda foydalanadigan vositalardir.

Ikkinchisi — kommunikativ kontekst. Bu kontekstning o‘zini, ishtirokchilarning o‘zaro munosabatlarini, muloqot sababini va muayyan vaziyatda nimalar kutilishini qamrab oladi. Bir xil gap oilaviy suhbatda va rasmiy akademik muhokamada turli ma’nolarni anglatishi mumkin.

Uchinchisi — shaxsiy pozitsiyalanish. So‘zlovchilar o‘zlarini va o‘zlariga xos jihatlarni muayyan tarzda namoyon etadilar. Ular bilimdon, samimiy, mustaqil, hurmatli, kulgili yoki sarosimaga tushgan bo‘lib ko‘rinishga harakat qilishlari mumkin. Bunday niyatlar ongli bo‘lishi mumkin; yoki so‘zlovchida har bir tanlovni alohida rejalashtirmasdan qo‘llaydigan muayyan muloqot odati bo‘lishi mumkin.

To‘rtinchisi — tinglovchi talqini. Tinglovchi so‘zlovchi ma’nosini o‘z kutilmalari va tajribasi asosida anglaydi. So‘zlovchi o‘zi namoyon etmoqchi bo‘lgan obraz tinglovchi qabul qilgan obraz bilan bir xil bo‘lishini istamasligi yoki bunga erishmasligi mumkin.

Bu o‘lchamlar o‘zaro bog‘liq. So‘zlovchi muayyan vaziyatda o‘zini ifodalash uchun til tanlaydi, til orqali o‘z pozitsiyasini bildiradi va tinglovchisidan fikr-mulohaza oladi. Bu javoblar keyingi muloqotning qanday kechishi va so‘zlovchining munosabat haqidagi tasavvuriga ta’sir qilishi mumkin.

Masalan, talaba o‘qituvchi bilan birinchi marta gaplashganda juda rasmiy uslubdan foydalanishi mumkin, ammo o‘qituvchi erkinroq muloqotga undasa, talabaning uslubi ham kamroq rasmiylashadi. Bu o‘zgarish talabaning shaxsiyatidagi katta o‘zgarish bilan emas, balki munosabatning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Boshqa vaziyatlarda esa muassasa talablari sababli talabadan rasmiy uslubda yozish talab qilinishi mumkin.

Jarayonni quyidagicha ko‘rsatish mumkin:

Til vositalari → Kommunikativ kontekst → Shaxsiy pozitsiyalanish → Tinglovchi talqini → Keyingi til tanlovlari

Strelkalar qat’iy ketma-ketlikni anglatmaydi. Bu o‘lchamlar real muloqotda doimo mavjud bo‘ladi. Tinglovchilar kontekstni o‘zgartiradigan tarzda munosabat bildirishi, so‘zlovchining niyati suhbat o‘rtasida o‘zgarishi, so‘zlovchilar esa

kutilmagan munosabatlarga moslashish uchun til ishlatish usulini o‘zgartirishi mumkin.

Ushbu model ingliz–o‘zbek tadqiqotlari uchun uchta ehtimoliy foydaga ega. Birinchidan, u kuzatish mumkin bo‘lgan til xususiyatlarini ijtimoiy vaziyatlar bilan bog‘laydi. Ikkinchidan, til jamoasining barcha a’zolari bir xil ish qiladi yoki qilmaydi, degan umumiy hukmlarsiz qiyoslash imkonini beradi. Uchinchidan, ishtirokchilar muayyan til tanlovlarini qanday tushunishini bayon qiladigan empirik tadqiqotlar uchun asos yaratadi.

Kelgusida ushbu model suhbatlar, intervyular, sinf muhokamalari yoki kasbiy muloqotni yozib olishda qo‘llanishi mumkin. Tadqiqotchilar suhbat ishtirokchilari o‘zlarini muayyan tarzda namoyon etishni ko‘zlagan-ko‘zlamaganini, tinglovchilar ularni boshqacha qabul qilgan-qilmaganini va turli tillar, munosabatlar yoki vaziyatlar o‘rtasida farqlar bor-yo‘qligini o‘rganishlari mumkin.

Xulosa

Buning sababi shundaki, til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki shaxs identikligini ifodalash vositasi hamdir. Insonlar til orqali o‘zlarining ayrim jihatlarini namoyon etadi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi va boshqalarning kutilmalariga amal qiladi. Bunday tanlovlar so‘zlovchilarning qanday tushunilishiga yordam berishi yoki xalaqit qilishi mumkin, biroq ular so‘zlovchi haqida to‘liq yoki yakuniy tasavvur bermaydi.

Ingliz va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlili tilni kontekstda o‘rganish muhimligini ko‘rsatadi. Murojaat shakllari, xushmuomalalik strategiyalari va o‘z fikrini ifodalash usullaridagi farqlar tahlil uchun foydali obyektlardir. Biroq buni o‘zgarmas milliy shaxsiyatlar isboti sifatida talqin qilmaslik kerak. Til vositalarining ma’nosi kontekst doirasida boshqa til vositalari bilan munosabatda shakllanadi.

Maqolaning asosiy hissasi — kommunikativ identikliklar uchun taklif etilgan modeldir. Til vositalari, kommunikativ kontekst, shaxsiy pozitsiyalanish va tinglovchi talqinini birlashtirgan holda, model tabiiy kommunikativ jarayonlarda identiklik qanday ifodalanishi va muhokama qilinishini o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, u ingliz va o‘zbek tillaridagi muloqotni qiyosiy o‘rganishga qaratilgan kelgusi empirik tadqiqotlar uchun ehtimoliy asosdir.

Kelgusidagi tadqiqotlarda model yozib olingan muloqotlar, yarim tuzilgan intervyular yoki ishtirokchilarning fikr-mulohazalari yordamida tekshirilishi kerak. So‘zlovchilar murojaat shaklini qanday tanlashi, ijtimoiy kontekstga qanday moslashishi va o‘z ma’nosini boshqalarning talqinidan qanday farqlashi alohida o‘rganilishi mumkin. Turli yosh guruhlari, geografik hududlar, ta’lim darajalari va til o‘rganish tajribalariga ega ishtirokchilarni jalb qilish har ikki til jamoasini bir xil deb qabul qilishdan qochishga yordam beradi.

Nihoyat, til allaqachon shakllangan identiklikning shunchaki aks-sadosi emas. U insonlarga o‘zini ifodalash, boshqalar bilan munosabat o‘rnatish va yangi ijtimoiy vaziyatlarda kim bo‘lishi mumkinligini namoyon etish vositalarini beradi. Ushbu munosabatni tushunishda insonlar foydalanadigan til shakllari ham, ularga ma’no beradigan insoniy tajribalar ham hisobga olinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bucholtz, M., & Hall, K. (2005). Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies,* *7*(4–5), 585–614. https://doi.org/10.1177/1461445605054407

2. Hall, S. (1996). Who needs identity? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 1–17). SAGE Publications.

3. Norton, B. (2013). *Identity and language learning: Extending the conversation* (2nd ed.). Multilingual Matters.

4. Min C. BILINGUALISM AND LANGUAGE IDENTITY IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CONTEXTS //International Journal of law. – 2026. – Т. 6. – №. 5. – С. 55-57.

5. Miryoqub S. LANGUAGE, CULTURE, AND NATIONAL IDENTITY: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH AND UZBEK LINGUOCULTURAL WORLDVIEWS //BG pulse journal. – 2026. – Т. 2. – №. 6. – С. 3940-3944.

6. Pavlenko, A., & Blackledge, A. (Eds.). (2004). *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Multilingual Matters.

7. Sadullayeva, G. I., & Urinova, S. B. Til o‘rganishda immersiv metodlar: Tezroq va samaraliroq o‘rganish uchun tilga sho‘ng‘ishning afzalliklari.

8. Turayeva S. SOCIAL IDENTITY OF THE INDIVIDUAL IN ENGLISH AND UZBEK PAREMIOLOGICAL UNITS //Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. – 2026. – Т. 3. – №. 9. – С. 301-309.

9. Urinova, S. B. (2024). The power of language: How learning a second language can change your brain. British Journal of Interdisciplinary Scientific Research and Development. Retrieved from https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/3193

10. Urinova, S. B. (2025). Til qudrati: Qanday qilib ikkinchi tilni o‘zlashtirish insonning fikrlash doirasini o‘zgartirishi mumkin? Journal of International Scientific Research, 3(1). Retrieved from https://spaceknowladge.com/index.php/JOISR/article/view/1449

11. Urinova, S. B. (2025). Tinglab tushunishni oshiruvchi metodlar. Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 5(1), 219. Retrieved from http://www.sciencebox.uz